http://collections.ushmm.org
Contact reference@ushmm.org for further information about this collection

Esther Eisen
[March 20, 2005]
Tape 1

ש: שלום.

ת: שלום.

ש: שלום. אני רוצה להציג את עצמי. נולדתי כאסתר טושאצ'יגלבר בפולין, והיום אני אסתר אייזן מטעם שהתחתנתי ואני גם שמי המקורי היה אסתר אחרי סבתא שלי. בפולין זה היה טושה, בארץ זה אסתר. נולדתי בשנת 29, והייתי בת 10 כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה. אנחנו גרנו ברחוב יידנסטגוליס סופדה (PH) בעיר לודז'. אתאר קודם את הרחוב. זה היה רחוב יפה, קרוב לפלאס בונושצ'י (PH), למרכז העיר, והייתה שם תנועה רבה, ברחוב הזה עברו חשמליות, כרכרות רתומות לסוסים, הבית היה נפתח בשער לקראת הרחוב, הייתה חנות ברחוב, בבית שלנו, של מצרכי חלב ושמנת, גבינות. שנכנסו בשער, בקומה השנייה הייתה דלת שלנו, וכך הייתי באה הביתה. הבית שלנו נחשב המשפחה קרובה: אימא, ואבא, אחי הגדול ואני. ארבע נפשות. היינו ביחד וזה היה עולם שלי הקטן. העולם היותר רחב במקצת זה היה משפחות שגרו באותו הבית. אלה היו אחים ואחיות של אמי, ושל סבא, בנה את הבית או רכש אותו בתקופה יותר מוקדמת, והוריש את זה לילדים שלו, לבנים ולבנות, שכל אחד תפס דירה, אם בחזית הבית, שהיו לו שלוש קומות, כלומר שש דירות, שאחת מהן הייתה מושכרת לאיש שלא היה יהודי. כל השאר היו משפחות יהודיות של דודים ודודות והיו אלו איזה בני דודים שלמעשה הייתי כאילו בת יחידה לאמי, כי אחי היה הרבה יותר מבוגר. אבל אף פעם לא היה משעמם, כי קומה מתחתיי גרה בת דודה קרובה שלי, גם היא בת יחידה ממש, קראו לה מיניה. אז איתה היו יחסים, כל הזמן על המדרגות, דירה פה דירה שם, ולמעלה שתי משפחות, שאחת דודה ריבה הייתה, ולה היו ארבעה ילדים, השניה דודה אידה, והיו לה ארבע. וזה שתי בנות גדולות נסעו לפלסטינה בשנת 38. ולזה אולי אני עוד אגיע בהמשך, כי הדודה הזאת שרדה את המחנות, והיא כל הזמן סיפרה לנו שיש לה שתי בנות, והן בפלסטינה ויש לה לאן לבוא. בסדר. אני בכל זאת אספר על התקופה כאשר פרצה מלחמת העולם. והיא באה עלינו במפתיע, ולא לחלוטין. כי היו לה אותות שהיו אותות מבשרים. הוויכוחים בבית בין אבא לאחי, שהיה אח בוגר והם תמיד דיברו ביניהם, אבא שלי היה איש דתי, סוחר, ואחי נטה קצת לשמאל, היו לו חברים שהיו עם עצמם היו קומוניסטים אבל הייתה לו נטייה... נטייה לא, לא היה בכיוון, אבל קצת יותר להקשיב למה שקורה בקרב אנשים

This is a verbatim transcript of spoken word. It is not the primary source, and it has not been checked for spelling or accuracy.

http://collections.ushmm.org
Contact reference@ushmm.org for further information about this collection

עובדים, בקרב אנשים שאין להם פרנסה, שקיומם קשה, אנשים האלה היו באים אלינו הביתה לבקר את אחי. והמלחמה... ראיתי את הקריקטורות של היטלר ושל צ'מברליין, ותמיד העסיק אותי באמת שאלת החרדה רבה בלבי. וגם ההורים לא אהבו לדבר בנושא הזה, הם איכשהו היו נרתעים מלגעת בנושא, ש... אבל האיום היה קיים. ואז, בספטמבר אנחנו היינו בכפר. נסענו כי המשפחות, אפילו לא עשירות, בעיר שלנו... לא כל שכן החברות של הכיתה שלי, תמיד נסעו לכפר, כשחודשי החופש, היה, העיר שלנו ידועה מלאה עשן כמנצ'סטר של פולין. ומתי שהיה החופש, איפה שצריך היה להוציא את הילדים לכפר, ואז היינו הופכים, לגמרי משנים את העור, היינו פראי אדם, שיחקנו כמו הצברים שאני רואה כאן בישראל. בעיר היינו עם כובע וכפפות ולבושים כל-כך יפה. טוב... אז, כאמור המלחמה פרצה, וזה היה פחד נורא גדול נפל על כולם. הייתה חרדה כל-כך עצומה ושאנשים רצו לברוח. ו... ו... והטלטלה הגדולה של ה... של הצורך לברוח, שאפילו היה דבר כזה שאני, לא ידעתי לתפור במכונה, הייתה אצלנו מכונת תפירה ולקחתי איזה בד והתחלתי לתפור תרמיל, בלי שידעתי לתפור, אז הגלגל הלך קדימה ואחורה, ואני איכשהו תפרתי את זה. בסוף אנחנו לא ברחנו. מי שברחו היו הגברים של המשפחה, אבא ואחי והדודים, ואחי של אמא, זה היה אבא של אותה בת דודה, מיניה, שגרו קומה מתחתנו, והם באמת נעלמו מחיינו אז, לחודש תמים, ואנחנו נשארנו לבד בבית, עם החרדה הגדולה לגורל שלהם, מה קורה להם. מה טוב... אולי הם יינצלו, להם יהיה יותר טוב. הנטייה הייתה כזאת שלגברים... על הגברים ישנו כל האיום הגדול... אלה הגברים נתונים בו. אבל לנשים לא ייעשו דבר, וגם לא לבנות על אחד, ודאי שלא. בסדר אז ככה היה עבר חודש ימים והם חזרו. הם חזרו מוורשה. חזרו וכבר הייתה בשורת איוב בפיהם, מפני שהדוד לא חזר. אותו דוד שדיברתי עליו, הוא היה גבר גבוה ונאה, וכזה אמיץ, והוא היה מתאים להיום, נסע באופנועים, ועשה סקי, וס... ורץ... והוא התנגד באופן כלשהו לגרמנים והם ירו בו, הרגו אותו, והם, חפויי ראש, חזרו וסיפרו לדודה שהוא לא חזר איתם, כנראה גם לא יחזור, כי הוא נהרג, ואבל גדול נפל עלינו [נאנחת]. הדברים משם התגלגלו כבר בצורה קשה. אם האבל הזה היה צריך לגשת לתור. הגברים פחדו לצאת. הם ישבו בבית. זה היה מצב שהיו חוטפים אותם

לעבודות, זה לא מספיק שהם עבדו מאוד קשה, אבל הם היו חוזרים הביתה... הם עוד הלכו למשל, אבא שלי היה איש מגולח, אבל האחים, גם דוד מייטר (PH) שכבר לא חזר, התגלח, לבש בגדים חילוניים, אבל הדודים הלכו עם זקן, ובגד יהודי, ומספיק היה שיראו אותם מיד היו עוקרים להם את הזקן או דברים ש... דבר מסוג זה. והם בחרו באבא שלי להיות להם מנהיג. לו היה הדוד הזה יכול להיות שהיו בוחרים בו להיות מנהיג. אבל היות ולא היה אז על א... אבא שלי הוטל התפקיד. והיו יושבים אצלנו בבית ימים שלמים ואסור היה ככה לגשת לחלון, באותו זמן זה היה סתיו, והחורף התקרב, וכבר לא קנו פחם לחמם את הבית. מכל הכיוונים הורגש המצב. פתאום נהיה קר בבית, ואז החליטו לחתוך את הצמות שלי, וגם לבת דודה קרה, אבל אני עוד מרגישה, זוכרת את המגע של המספריים בצוואר. ממש שנשארתי לזה, עד עצם היום, איך ש... הם חתכו את השיער והשיער נפל, ונפלו איתו עוד דברים, שהיו שייכים לילדות שלי, ובמקומם צמח משהו אחר, נדבק והתלבש עליי. אני חושבת שיחד עם החירות שזכיתי לה בהמשך החיים, אותו משהו בוודאי לא רק שדבק, הוא גם צבר שכבות שהם מנת חלקי, כן. אני יכולה רק קצת לתאר את המשפחה. אתחיל באבא שלי, שהיה, אמנם הוא עסק במסחר, והיה אדם מוכשר מאוד, וגם למסחר הוא היה מוכשר, כנראה שחננו אותו בכשרונות, שמה שנגעה ידו, נתן פירות. אבל הוא הקריב את הד... הקדיש את עצמו כולו לאותם המעשים. אז המצב שלנו היה טוב. היה שם עסק משותף, גם את זה הוריש סבא לבנים שלו, ואבא שלי גם נכנס כשותף. הוא ניהל את העסק. זה היו גוזרים בדים. זה היה קונפקציה ומנפקטורה, כך קראו לזה. נתנו לתפור בגדים, ואנשים תפרו ושמה חתכו, גזרו את זה, זה היה בנובומייסקה. העסק. וגם אני הייתי ניגשת שמה, מסתכלת על עבודה. אבא ניהל את החשבונות של העסק הזה, הוא היה יותר פעיל בקבלת הזמנות, בנושא תשלום. הוא עשה למעשה "הסוכן נוסע", גם כן לפריפריה, כלומר למקומות שמרוחקים מלודז'. אני זוכרת שלעונה האחרונה הכינו מלאי של דברים מאוד יפים. בגדי ילדים ובגדי גברים, ואת כל זה הגרמנים לקחו. את כל המלאי שהיה שם, שהושקע בו קרוב לוודאי אז הכסף של אבי ושל כל המשפחות. טוב, זה היה אבא, אבל הוא בנפשו היה אמן. הוא ידע לקרוא כל כך נפלא, שהיה בחנוכה, אז תמיד התאספו אצלנו, עשו לביבות, גם שיחקו לוטו. זה היה משחק של חנוכה. זה הלוטו הפשוט ככה. וככלות הדברים האלה ביקשו מאבא שהוא יקרא. והוא קרא מתוך שלום עליכם איזה סיפור ... כבר היו ... ידעו שאם הוא יקרא, זה יהיה מחזה, כי הגוי יהיה גוי, והילד יהיה ילד, והאישה הזקנה היא תהיה אשה זקנה. וה ... והכל פתאום ראינו מחזה, וכולם הקשיבו, ויפה, לאבא. טוב. הייתה אימא. אימא הייתה צעירה מאבא ב-13 שנה. הוא לא היה גבה קומה, לא נמוך מאוד, והלך עם כיפה לודז' בבית. ואמא היתה לעומת זה אישה מאוד נאה, צעירה, והתלבשה יפה, והיא אהבה מאוד להתהדר, ולסדר את זה, את השיער, ותסרוקות יפות, והייתה מוכרת כעקרת בית למופת, וגם ברוכת

This is a verbatim transcript of spoken word. It is not the primary source, and it has not been checked for spelling or accuracy.

http://collections.ushmm.org
Contact reference@ushmm.org for further information about this collection

כשרונות. אבל הכשרונות שלה לעומת הכשרונות של אבא, התגמדו, מפני שהוא היה הרבה יותר מוכשר. הוא גם ניגן כינור, ואמא ניגנה פסנתר, ואבא הלחין הרבה מאוד שירים, אחזור על זה שהוא למד לנגן כינור בכוחות עצמו. כן, כי הוא בא ממשפחה חסרת אמצעים. והיה אחי, שביום מן הימים, בזמן הילדות, נודע לי שהוא איננו, שהוא אחי רק למחצה, הוא בן של אבי ולא של אמי, כי הייתה לאמי אחות בוגרת והייתה אמו, והיא מתה, והבן הזה התייתם ממנה, נשאר עם אבא, ואמי התחתנה עם אבא כדי שלאב, ... לבן יישאר דמות שתשמש לו... אם אין הכרתו את אמו, שזה היה תפקיד שהוטל עליה והיה לה די קשה עם זה, אבל לי היה האח הזה מאור, מאור חיים, הוא היה למעשה המחנך שלי, הוא הוליך אותי בדרכי התרבות, הוא הוליך אותי בדרכי החינוך, ותמיד היה זמין, ואני... אנחנו מאוד אהבנו זה את זה. אני חושבת שהוא גם אהב אותי, כי פעם הוא גילה לי שהוא בא בלילה לשמוע איך אם אני נושמת. שהוא חרד שמא תאבד לו האחות הזאת. אז ככה זה היה עד פרוץ המלחמה. והמלחמה שינתה את הכל, הכל. כי ... אה ... פחדנו, הדירה שלנו הייתה מאוד יפה. היא לא הייתה כל-כך מרווחת, אבל אימא בטוב טעמה סידר אותה מאוד יפה, ועשו שם איזה רמונט, הוסיפו חדר, והחברות שלי עשירות מאוד, באו אלי והתלהבו מהדירה. ולהם יש בתים כל-כך גדולים. אבל אצלנו היה מאוד יפה. אני עוד אציין שהלכתי לבית-ספר יסודי שהיה מסונף לבית-ספר המצוין, היהודי בשם [מכחכחת בגרון] על שם מריה הוכשטיין. הוא... אחרי הבית-ספר היהודי ש... שבז'דוסקה גימנזיום, שהיה אחד לבנות שניים לבנים, זה היה הבית-ספר הטוב ביותר היהודי בעיר. אולי באותה רמה אולי אפילו עלה עליו. אני זוכרת מאוד לטובה את הלימודים שם, מה גם שהייתי תלמידה טובה ואפילו מצטיינת, זה לא היה חכמה גדולה כי היה לי אח כזה שאת כל דבר יכולתי לשאול אותו והוא בדיוק אמר לי מה ואיך ואיזה שירים לבחור ובאיזה... איך אהבתי לכתוב חיבורים, כתבתי שירים בילדות שלי. טוב, אז ... אז שם יום אחד, לא יכולה להיכנס לפרטים, לדברים... כן, את זה אני אספר, שאיך שהגברים שעוד ישבו אצלנו, פתאום דפקו על הדלת, וזה ברור היה שאלה הם גרמנים כי הם דפקו בקתות הרובים, כמעט פוצצו את הדלת. ופתאום הגברים נתפסו לחרדה רבה, שבאים לתפוס אותם, וזה היה פחד גדול, ומה הם יעשו עם עצמם, לאיפה הם יתחבאו, ולא ייאמן, אני הייתי אז רק בבית, אימא לא הייתה, אני הייתי אתם, והם החליטו להימלט. איפה יהיה להם פתח מילוט? ובפרוזדור שלנו הייתה דלת, כי הדירות האלה שגרנו, היות והיו הרבה משפחות חילקו את הדירה לשניים, חלק אחד פנה לחזית וחלק לחצר, ובתוך... בפרוזדור הייתה דלת, שהיא הייתה נפתחת ואפשר היה לעבור לדירה העורפית. ועשו שם קולב למעילים [מכחכחת בגרון], כנראה שהם חשבו על זה מראש, כי באותו רגע מהר הורידו את המעילים, פתחו את הדלת, וכל הגברים עברו בפתח הזה לדירה שב... שמעבר, ואותי השאירו לפתוח את הדלת לגרמנים. אני לא יודעת, אני חושבת שאדם בהווה חי אחרת את הדברים משהוא חי אותם בדיעבד. כי בשבילי זה מצב נורא טראומטי, אבל בוודאי שאני הייתי בחרדה איומה. ולא הייתי ילדה פחדנית. זה התברר לי גם אחר כך, גם קודם. ואני ניגשתי לפתוח את הדלת. לא היה מנוס, הם היו שוברים אותה. פתחתי להם, והם דחפו אותי ורצתי שמה לסוף הפרוזדור, הפרוזדור היה קצר, לא היה... ותלו... וכמובן שאני הסוויתי בחזרה את הפתח הזה, תליתי את המעילים. אחד שם לי כידון על יד ... הרקה, ככה החזיק, "איפה איפה איפה?" אני לא יודעת אבל... אני קצת הבנתי את הגרמנית, היא הייתה דומה ליידיש. אצלנו בבית דיברו יידיש. אתי דיברו פולנית, אבל אני ידעתי את היידיש, אפילו רצו למכור אותי, זה לא הלך להם. אז "איפה". אבל הם חיפשו, איפה האוצרות. טוב, טוב ______ איפה האוצרות... איפה הדברי ערך. אמרתי "לאניצי" (PH) עד שאני מצאתי עוז בנפשי לפתוח את הפה ולהגיד, לא יודעת, אבל הם כבר רצו לחדרים, שמעתי זה נזרק, זה נשמט. עמדתי שמה, ואמרתי "וואו, הם לא הרגו אותי, אני עוד עומדת פה." וכעבור זמן לא רב שוב דפקו על הדלת, ואני שוב ניגשתי לפתוח, מה התברר שבאו איזה, אנשי... דרגה, בכפפות שחורות הם באו, ונכנסו שם לחדר ואמרו "ראוס", הוציאו את הגרמנים שבאו רק לצורך שוד. ואני אספר בקיצור, התברר שהדודים שעברו לצדו השני של הבית עשו שם מהומה, "מה אתם יודעים, באו לשדוד". והייתה אחת, עוזרת בית אמיצה מאוד, קראו לה דבורק'ה, יכול להיות... היא מיוזמתה לא רצה, כנראה שהדודה שלחה אותה, הייתה מיפקדה של הגרמנים ברחוב שלנו, והיא רצה שמה למפקד עצמו ואמרה "מה זה פה? שודדים אזרחים שלווים? איך זה ככה?" ובאו לקח אותם. אנחנו חווינו ניצחון גדול על הגרמנים. מה זה – הוצאנו אותם מהבית בבושת פנים! אבל העונש עמד כבר על הפתח, זה לא לקח זמן רב, אולי שבוע-שבועיים, באו, נשק, ואמרו לנו "ראוס", לעזוב את הדירה. החרימו לנו את הדירה, השאירו 10 דקות לקחת מה שבא ליד, ולעזוב את הבית.

ש: אני רוצה לשאול אותך שאלה, לחזור קצת אחורנית ב... בזמן. אמרת ששלחו אותך לעמוד בתור, לקבל אוכל, לקנות. תספרי על זה ועל ההרגשה שלך בתור ילדה בת 10, כשאבא אמר "אני מפחד לצאת."

This is a verbatim transcript of spoken word. It is not the primary source, and it has not been checked for spelling or accuracy.

http://collections.ushmm.org
Contact reference@ushmm.org for further information about this collection

ת: כן, בצדק. [מכחכחת בגרון] זה... שוב... אה... ה... השמיים נפלו, נפלו עליי, מפני ש.. מזה שהייתי ילדה שנתונה רק ל... לתנשא של בית-הספר, ואני רוצה גם לציין שגם הבית-הספר נסגר, נפתח באיחור, וכבר ילדה אחת מהכיתה שלנו נהרגה, תוך 3 הפצצות שנפלו, פרדז'ה רצקה קראו לה. ואני עליתי אז לכתה ד'. זהו, ובהמשך כשהייתי פנויה מהלימודים, אז פתאום נוצר הצורך, לחם צריכים לאכול יום יום, והגברים לא יכולים ללכת, לעמוד שם בתור, גם על אימא חסו, אז אמרו "טושה, תלכי את לעמוד בתור, תביאי לחם." וזה היה ברור. דבר שהתייבש... זה לא היה בפקודה נאמר, פשוט התייבש על ה... התלבש על ההיגיון, שנכון שאני מתאימה כי העוזרת כבר לא הייתה, לא עבדה, אמא שלי היתה צריכה גם לבשל, גם לנקות, לעשות את כל הדברים בבית, ואני הייתי זאת שהלכה לעמוד בתור בשביל לחם, ולפעמים אפשר היה לעמוד שם הרבה זמן, ולחכות, והתור התקדם, ופעם, לא פעם קרה שאעמוד בצד, באמת, לא הגרמני, כי הגרמני עמד שם עם נשק דרוך, אבל גם מישהו מתושבים הפולנים, הוא זה היה שהצביע והכיר מי יהודי, ברגע האחרון שלפו אותי מהתור, וצעקו "לא, אין לחם ליהודים." אבל האמת היה שלרוב... אסור היה להיבהל מהמצב הזה. הלחם צריך היה לבוא הביתה יום יום, אז כמה... עד יום אחת ליומיים, כי אכלו לחם במשך יומיים, הספיק ליותר מיום אחד שהבאתי. גם קצת סוכר, והיו גם שמכרו נגיד סבון, או צמר, אז לתורים האלה כבר אימא הייתה מתלווה, ואני עוד זוכרת שקנו לי צמר בצבע תכלת, וסרגו לי מזה שמלה, נתנו לאיזה אישה לסרוג בחצר, כי אז פעם ראשונה בחיים היה לי... הייתה לי שמלה עם שרוול ארוך. כי בבית היה חם, היה בית מחומם, לא ידענו מה זה בגד עם השרוול ארוך. רק באותו חורף קיבלתי שמלה חדשה סרוגה, עם שרוול ארוך, עד שהתרגלתי ללבוש אותה. היא הלכה אתי לגטו, באמת פרמתי אותה עשיתי משהו אחר. זהו. אז אלה... זה היה סיפור הלחם והסוכר, שנהגתי לעמוד בתור, ואז אני זוכרת שעוד היו צמות, ואחר כך גם ככה לבשתי איזה כובע, כי כבר באו ימים קרים, ואולי התביישתי עם השיער הקצר, אז הייתי שם עם כובע. זה היה גם פחות מתגרה, לעמוד בתור ללחם עם איזה כיסוי ראש.

ש: באיזה... קיבלתם פקודה לעזוב את הדירה.

ת: לא רק זה, אנחנו נאלצנו... אנחנו ממש הושלכנו מהדירה, וזה באמת הפרק שאני אינני זוכרת לאן אנחנו נדדנו משם. יש איזה תמונות מעורפלות שכאילו עברנו לדירה של הדודים שגרו מעבר לקיר, אבל אני לא זוכרת את זה בצורה מפורשת. מה שכן זכור לי, שבאו בהצעות. הייתה שם איזו משפחה הם היו מקרובים לדודים שגרו מעלינו, הם כנראה נסעו לאיזה עיירה, והשאירו באזור שמיועד לגטו, וזה ברחוב דרג... גלגנוסקה 11, שם היתה דירה שיכלה לקלוט אותנו. טוב זה היה מצב של מזל, שהנה אנחנו צריכים להיטלטל, נלך ישירות לאותה דירה. הדירה עצמה היתה די נחמדה. היה חדר אחד... אבל אף אחד לא ביקשנו יותר. אנחנו כבר היינו במצוקה כזאת, כבר הבנו שדברים רעים אמורים להתרגש עלינו, ויש חדר, יש איפה להיכנס, מיטה – טוב. החדר היה די גדול. הוא היה מרוהט דווקא ברהיטים בהי... בהירים, בניגוד לרהיטי המהגוני שלנו, היו רהיטים שקראו לעץ הזה צ'צ'וסקה, עם עיניים כאלה, היה שם זוג מיטות, וארון, וזה, והיה תנור, עמד באמצע חדר. כזה של אריחים חומים, לשם עברנו, היה גם כאילו מטבח, אבל זה היה מן חדר מבוא כזה. קומה שלישית, הפרוזדור היה חשוך, זה לא היה מחדר מדרגות, היה צריך להיכנס לאיזה פרוזדור, שיש בו כמה דלתות, מדלת אחת נכנסו לאותה דירה. ומצאנו שמה איזה מעגן, לחיות ולגור, עד שהסתדרנו, את הלחם, את האוכל, זה, בהתחלה גם היו נגיד מסעדות, כשאמא עוד לא התרגלה שמה לבשל, זה לא היו חומרי הסקה, אז היו כאלה מסעדות שאפשר היה לאכול צלחת מרק. הלכתי אני עם אחי, אכלנו את המרק, לחם, זהו. אבל במשך הזמן כמובן כל הזמן, הדברים הלכו והקצינו, ואני אז חליתי באבעבועות רוח, הלכתי לאיזה דודים שמ בשטח הגטו רחוב יפומייצקבה, אמרו לי "אל תיכנסי, מישהו חולה באבעבועות", ואני נדבקתי. אפילו שלא נכנסתי, ונדבקתי, חליתי באבעבועות רוח, באותו זמן שחליתי היה... זהו, כל היהודים שולחו מהעיר לאזור הגטו. אז לאן הם ילכו? הם באו כולם אלינו. והחדר התמלא בבת אחת בהמון דודים, שאני כמעט את כולם כולן... כולם הכרתי, אז היה לחץ כזה גדול, ושירותים לא היו לנו, רק בחצר. מים זורמים עדיין היו. שהמים האלה... הצינור קפא באחד החורפים, ואז כבר היה צריך להביא מהרחוב מהמשאבה מהפומפה. אבל אז היו מים זורמים בבית, שירותים היה צריך לרדת שלוש קומות ושירותים בחצר. טוב, אבל הלחץ הגדול... כנראה שההורים שלי חוו את זה יותר קשה, אליי פחדו להתקרב בגלל זה שאני חולה. וגם כן הזמן הטראומטי, אני זוכרת שהדירה התחילה בכל זאת להתרוקן מאותם אנשים, כי גם להם היתה מצוקה רבה, והם מצאו לעצמם מקומות לגור בהם, זה היה... משפחות אלה ואלה, ובזמן הזה אבא שלי הציע לדודה שלי, שקראו לה רלה, ולבת-דודה, מיניה, ולאותה אישה שהיתה אתן, היא היתה עוזרת בית שלהן, רווקה, כבר לא צעירה, שהיא... גם היא תישאר איתנו, ואנחנו נשארנו והן הסכימו, והיינו שבע נפשות, אנחנו ארבע והן שלוש,

This is a verbatim transcript of spoken word. It is not the primary source, and it has not been checked for spelling or accuracy.

http://collections.ushmm.org
Contact reference@ushmm.org for further information about this collection

באותו חדר אחד, לגור ביחד. אני רוצה באותה הזדמנות, כי בתוך הספר לא יכולתי לקרוא להן בשמות שלהן, אבל לבת-דודה שלי קראו גם כמו שקראו לי, קראו לה טושה, ושסבתא מתה מוקדם וכל הילדים, כל הבנות, הראשונות שנולדו, כולן קיבלו את השם אסתר, ומזה היה "אסתה" ו"אסתושה", ו"אסתרק'ה", היו שתי טושות, הכי צעירות, זאת אחת שקוראים לה "מיניה" בספר, ואני, טושה. והיתה צ'וצ'ה מלה, זאת היתה דודה מלה, ואני פשוט לא רציתי לקרוא בשמה, כי היו בינינו דברים קשים מאוד, ולא רציתי בשמה המפורש, רק לאישה קראתי בשמה המלא. קראו לה "רוחמה" וככה היא נשארה. זהו, אז הם חיו אתנו. ואנחנו, כמו שחווינו את הכל ביחד, אני ואותה טושה, שאקרא לה הלאה, וכן זה בכל זאת "מיניה", בכל זאת היתה בינינו איזושהי תחרות, כי היו עוזרות בית שהיו שתי אחיות, והן עשו בינינו, וכל המשפחה, היו כאלה, במשקל זהה, אז אני הייתי נגיד יותר מוכשרת, בלימודים, בזה, והיא היתה יפה. והיא היתה כזאת... היא ידעה להתחבר, תמיד היה לה מלא חברות, גם לדודה שלי, ואני די אהבתי את הבדידות, היה לי את אחי, היו לי ספרים, וזה הספיק לי. וגם הלאה, בכל זאת לא כל-כך מצאנו שפה משותפת, החיים בכפיפה אחת לא הוסיפו לזה, להיפך, הם עוד גרמו איזושהי הפרדה בינינו. והיא היתה עם החברות שלה, אני הייתי במצוקה שלי, שקמה עלי בגלל זה שאמא שלי חלתה בזמן... קרוב מ... מהאירועים האלה, ואח שלי התחיל לסבול מרעב קשה, וכבר המצב שלנו היה מאוד מעורער, ואבא שלי לא קיבל עבודה. היה ככה שבהתחלה הציעו לו איזושהי משרה רמה, אפילו לנהל איזה ריזורט, או משהו כזה, ואבא משום מה היה תמיד אופטימי, ואיש מאמין באלוהים... "המלחמה הזאת לא תארך. היא לא... היא תיגמר במהרה, ואני לא רוצה שיצביעו עלי באצבע, יגידו שאני שיתפתי פעולה עם השלטונות האלה, עם המשטר הנורא הזה." הוא פחד, לא רצה לקחת על עצמו אחריות. והתוצאות של הדבר הזה היו קשות מאוד. כי אי אפשר היה להשיג לו עבודה. ושוב... אם... אני אתמקד בנושא שלנו, שוב הדברים חזרו אלי, שאיכשהו אני הייתי... נשלחתי, מפני שבאמת הייתי תלמידה טובה באותו בית-ספר, והאמהות רצו שאני נגיד אתיידד עם ה... הבנות, ושניפגש, והיינו כן נפגשות עם חברות. אז היה מקובל שלא כמו כאן: יום אחד הולכים לבקר אצל זאת, ואחר כך היו באים לבקר אצלי. וזהו. ואיש אחד, אני אגיד את שמו כי אין מנוס, וגם יודעים אותו. זה היה אדון זר, שהוא היה החשב הכללי של הגטו, הבת שלו היתה אתי בכיתה אחת, ולא כל-כך היינו חברות, אבל אה... הוא עבד גם אצלנו בעסק, במשרה חלקית, בתור מנהל חשבונות, וכנראה היתה... היה לבו על אבא, וכנראה שגם היו סיבות לכך, אני לא יכולה להיכנס לזה כי לא הייתי מעורה בנושאים האלה, אז שם המצב החמיר, והוא היה איש שיכול היה להזיז דברים בגטו ולעזור רבות, משום מה הוא לא רצה לעזור. הוא לא... היה בהאנשים שכל-כך היו מוכנים לעזור. ושלחו אותי, אבא ביקש ממנו, והוא אמר, "אם אתה רוצה לעבוד בסבלות, בבקשה." שלח אותו להיות סבל, ואבא שלי לא היה בנוי, כלומר היה אדם די רזה ולא גבוה, ולא רגיל לעשות... הוא כן הלך, הוא ניסה, הוא עבד איזה ימים וחזר שבור הביתה... ויתר על הדבר הזה ושוב היה בלי פרנסה. מה נותר? "טושה, תלכי לאדון זר, תדברי על לבו, אולי נוכ... נוכח הבקשה שלך לבו יתרכך, ויעזרו". ואני, מאוד התביישתי. לא שאני הלכתי, אני כל-כך התביישתי, וזה. אני רוצה להגיד שעד הרגע האחרון, שחושבים שאנשים התבזו כל-כך. יש שהתבזו, אבל יש ששמרו את המעט הכבוד עצמי, אפילו בבלוי סחבות. אנשים ששמרו אולי על איזה מרחק בינם לבין הנפילה המוחלטת, דווקא מפני שהיתה נפילה כל-כך מוחלטת, אז הם שמרו, להישאר למעלה מזה, אחרת הם יתמוססו בתוך הרוע, בתוך המצוקה הקשה. אז אני הלכתי, אבל... ולא דיברתי אתו. היתה אמא שלו. כמו שהוא היה אדם לא טוב, ככה היא היתה מלאך. היא... אלמלא האשה הזאת, אני לא הייתי שורדת את המלחמה. היא היתה לי מלאך גואל. היא גם הזמינה אליה הביתה, ואני רוצה להגיד שהיה ככה: שמה אנחנו יכולנו לאכול משהו, איזה קצת פודינג, גם מעבר לזה, איזה עוגיה היתה שם, לא הרבה, אז זה כבר היה מחייה נפשות. זה דבר אחד. הם אימצו ילדה שאיבדה את אבא שלה לפני המלחמה ואמא שלה גם כן היתה... והם, כשהתייתמה, הם לקחו אותה אליהם הביתה והיא היתה אצלם בת מאומצת. והיא היתה מזמינה אליהם, וזה היה כבר, אחרי שאחי נפטר, היה גם קודם, כי הלכתי אליהם עם הבקשות האלה. אז אמרו "לא, לעזור לא יכולים, אבל תבואי אלינו." וכשהייתי באה שמה, אני הייתי מחייה את התכנים, שאחי היה ממלא אותי. וזה היה מין ... אה... שיחות, על נדידה של ציפורים, על כל מיני... על מחלות, על... על... על התנהגות של בני אדם. זה מה שהוא דיבר אתי, אני רציתי להרחיב את זה. גם בקרב החברים. אז הם אהבו שאני באתי שמה. ואז אני ביקשתי ממנה, "תעזרי לנו קצת, אולי לאבא עבודה," אז היא אמרה, "טוב, בואי איתך." והיא הלכה אתי לרזורט של נחשצ'ן. לאבא לא יכלה לעזור, אולי גם לא רצתה, לא היתה... לא יכלה. אז היא דיברה עם אדון נחשצ'ן פשוט מאוד, "אתה צריך לקבל אותה, היא מוכשרת, ומה שתתנו לה, היא תעשה." ובאמת אני התקבלתי לעבודה במחלקת הפרחים של נחשצ'ן, כי אחרת איך הייתי מגיעה לעבודה כל-כך טובה? זה רק בזכותה, שהיא השתדלה וסידרה לי, וגם דאגה שהבת שלה תעבוד על ידי. זאת לושה זר. ישבנו ביחד, אלא שהיא לא

This is a verbatim transcript of spoken word. It is not the primary source, and it has not been checked for spelling or accuracy.

עבדה שם הרבה זמן, הם לקחו אותה לאיזו עבודה משרדית, ואני שמרתי את מקום העבודה זמן רב. עד... עד... עד סוף הגטו, עד חיסול הגטו.

ש: אני רוצה שתחזרי קצת לאווירה בתוך החדר שגרתם, שבעה נפשות... ומה היו יחסי...

ת: כן, כן.

ש: ... כוחות, ועל מה דיברתם, ועל מה לא דיברתם.

ת: בהחלט כן. בסדר. אז היה ככה: שהדודה שלי, היא נכנסה לדיכאון, הייתי אומרת, אני לא מומחית בנושא, שזה היה דיכאון די עמוק. היא ישבה ימים שלמים והיא בכתה, ולא..._____ שום דבר, ואנחנו היינו אובדי עצות, אמא שלי היתה מאוד מודאגת למצבה. וגם האשה, אגב, טושה, המיניה, היא מצאה קצת חברות, מצאה מקלט אצל החברות שלה. אבל צריך היה לעזור לה באופן נואש, כי היא, האמת שהיא התמלאה בכינים, והיה לה ראש... היא ... מאוד לא טוב, היא רזתה. והיתה חדלת אישים הדודה. ואמא שלי ידעה שיש איזו קרובת משפחה שלי, שיש להם מעמד בגטו, והיא הלכה אל האישה הזאת ואמרה לה "תראי, זה בת-דודה שלך, תעזרי לה. אי אפשר להשאיר אותה במצוקה כזאת." וזה מה שקרה. ואיך אפשר היה לעזור לה? שאותה עוזרת בית שהיתה לפני המלחמה, עבדה אצלה, אותה רוחמה, היא לקחה אותה אליה הביתה, "את תהיי לי עוזרת בית, תנקי את הבית שלי, תבשלי לי, תעשי לי." ובערב הייתה שולחת איתה איזה אוכל, להחיות את נפשם של בת-דודה שלי ושל דודה. אז פתאום המצב שלה... אבל הכל הלך סביב האוכל. כי למעשה בשביל מה היו צריכים את העבודה? בשביל להוציא את הכמות ה... את המנות הזעומות, כי גם לזה לא היה לנו כסף. אז אבא שלי היה בחוסר עבודה, מובטל, ולהם פתאום מרווח להם, כי היא היתה מביאה את האוכל מה... מהבת-דודה הזאת. יתרה מזאת, סידרו לדודה שלי עבודה, וזה היה החנות של הטלונים. זה היה החנות של כל מני הקצבות מזון, ליחסנים, כאילו לחולים, אבל למען האמת נהנו מזה היחסנים של הגטו. פתאום מלאי המזון שלהם התחיל להתמלא, והם יכלו להתקיים, ואנחנו ממש באותו חדר, חיינו על מנות הרעב שלנו, במצוקה קשה מאוד. אבל אני זוכרת... אני אספר על נסי... על נס החנוכה שקרה לנו. אז באמת, באותה מצוקה קשה, זה היה עוד לפני אולי, אבל בערך באותו זמן היתה בחנוכה של שנת 40', שפתאום, אנחנו... עוד... עוד לא סיפרתי ש... בתוך הדירה הנעולה, כל עוד הגטו לא היה נסגר אז בכל זאת אנחנו היינו אמיצים מספיק שחזרנו העירה, ודרך החדר, דלת המילוט הזאת נכנסנו לתוך הבית, והוצאנו קצת דברים משמה. אפילו שולחן קטן, יפהפה כזה, דמשקאי, מגולף, אז אנחנו לקחנו אותו, ובגדים, וגם ספרים לקחנו, עשינו כמה פעמים א... א... הלוך וחזור, ואף שדודה שלנו צעקה שהגרמנים יראו שחסרים דברים בבית, "הם לא יחפשו אתכם, שאתם הלכתם לגטו, יהרגו אותנו. די, מספיק, אתם לא נוגעים יותר בדברים." אז זה הסיפור - הספרים. שהיו לנו ספרים שהבאנו לגטו, וקראתי בהם. בהמשך, גם קראתי שירה, מאוד אהבתי שירה. אז מישהו הלך שמה לקחת ספר, ומצא שקית. פתח, והיו שם עוגיות ישנות שאימא שלי אפתה בתחילת הגטו והם לא הצליחו. היא כנראה שכחה לתת משהו, איזה מרכיב, אולי אבקת אפייה, ופתאום יש אוצר, יש מה לאכול, איזו עוגיות מתוקות... התחלנו לאכול אותן, וכמעט שברנו את השיניים, בכל זאת, זה היה משהו מזין. זה הנס הראשון. אבל הנס האמיתי הגדול, היה זה שיום אחד הביאו איזה מכתב אלינו, ותמיד זה עורר חרדה בלב, כתוב "טושה ציגלברג, יש לבוא אל משרד לדואר הגטו..." מה, מה מה קורה? מה שקרה, שחברה שלי שלחה חבילה. הלכנו לדואר, ושם הייתה חבילה בשבילי. לעיר. מה קרה? ואני הכרתי מיד מי ש... את השולח. זה היתה חברה שלי, קראו לה טושה שילפקרה. אנחנו ישבנו יחד באותו בית-ספר, הוכשטיין, ובאותו הספסל, כי דודה שלה היתה המורה שלנו, והיא דאגה שנשב אנחנו ביחד. והם היו נתינים רוסיים, מוצאן היה מרוסיה, וכל עוד היתה קיימת הברית בין רוסיה לגרמניה, הם היו מוגנים. הם היו בני-חסות, ונשארו בעיר, ויום אחד, אולי בשביל לשלוח לי את התמונה, ועמה המכתב, וגם זה שהן כבר שמעו על הרעב הגדול שיש בגטו, שלחה לי חבילת מזון. הלכנו והבאנו את הזה הביתה, פתחנו את הניר החום, אז היה ככה: שמה בשר חזיר עם ________, זה היה השומן שקראו לו "בוצ'ק", שפק, זהו. היה שם שוקולד. א... מה עוד היה שם? שו... שוקולד, בוצ'ק, עוד דברים היו. ואני יודעת? כנראה משקל מסוים מאוד היה אפשר לשלוח עד שני קילוגרם, לא יותר מזה, ואז שמנו את זה על השולחן, וכבר לא היה סבלנות לפתוח את ה... את הקשרים האלה, אז הסתכלנו, והדודה שלי, ואותה רוחמה, הסתכלו, "נו טוב, טוב. לנו יש, עכשיו להם יש, הם לא יתנו לנו." ואמא הבינה שצריכים לתת גם להם, וזה, זה פשוט לא יהיה אפשר שרק אנחנו נאכל ולא נשתף אותם. אבל הרבה אי אפשר, כי הכל היה נחשב במילימטרים, אז אימא

http://collections.ushmm.org
Contact reference@ushmm.org for further information about this collection

הראתה כמה נחתוך, וככה חתכ... חתכה מכל דבר, ונתנה להם. וזה היה כאילו קשרנו ברית. וזה היה לנו גם אושר גדול, שיכולנו להתחלק בהם, איתן, ואני... כותבת בספר שלי נדלקו העיניים של ארבעתנו, כמו שמונה נרות חנוכה. אבל לנושא הזה קדם עניין אחר. שבאמת אותה רוחמה היתה מביאה מדי ערב סיר מרק. נוסף על דברים שהיו שם בצד, שאני לא ידעתי, אבל היות והיה שם את התנור הזה, תנור אריחים החומים שחיממנו שם את הארוחות, ושמה, נגיד, התחממנו קצת שהיה במה לשים, לחמם אותו, אז היא חיממה מדי ערב את הסיר עם המרק. בעיני הוא היה גדול מאוד. כנראה לא היה כל-כך גדול. לנושא הזה, קדם מצב שהיה לנו קצת דברים, שהיה להם קצת דברי מזון. אבל הם כולם עבדו. דודה שלי עבדה באותה חנות של מצרכי מזון, בת-דודה שהיא הלכה לבית-הספר, היא אחר כך גם קיבלה עבודה ברזורט. רוחמה הלכה לאותה אשה לנקות את הבית, והם עזבו את הבית. והיה להם משהו כזה, כזה כוך קטן עם דלת סגורה, ושמה הם שמרו את הרזרבות שלהם, את אוצר הדברי מזון שלא היה מי יודע מה. אמא שלי נשארה בבית. לא זוכרת אם אבא שלי עוד... כבר עבד אז, סביר שעדיין לא עבד, אז הם שניהם היו נשארים, ובערב הם היו באים, אז ראשונה היתה רוחמה ניגשת לאותו מקום, לבדוק, להוציא את האוכל. והיא ראתה שמשהו חסר לה. שאין לה היא פתחה... איזה סימנים על האוכל, מה יש ומה אין, וחסר. [נשמה כמו ילד מופתע] והיא היתה ניגשת לדודה מספרת שחסר לה, ודודה היתה צועקת על אמא שלי, "רושק'ה, את גונבת אצלנו!" א... שאת הקדמת לגמור... א... אני לא יודעת... אני אלוהים, זה אסון. אני לא הייתי רגילה לשמוע דברים כאלה, אבל... אבל עובדה. יש צעקות ויש דברים, ו... והבת-דודה שלי הלכה לפינה, גם לה היה קשה לשמוע את זה. ואמא שלי אמרה, "לא נכון, אני לא לקחתי", ואני ראיתי מהעיניים שלה שכנראה היו דברים מעולם. והיה ברוגז גדול והיו צעקות והיה באמת מצב טראומטי, שפתאום כנראה שהיא ניהלה שיחות של פיוס מהדודה רלה. מפני שהוחלט על מצב כזה, שכל ערב יתנו כוס מרק, בשבילי, מתוך המרק הזה שהיא היתה מביאה, מאותו מקום עבודה, שהיה באמת משהו שופע כל טוב. זה היה פעם מרק של סלק ומרק של גזר והיו כאלה... אז ברגע שזה היה מחומם, אימא הייתה מגישה את הכוס, ו... ודודה היתה לוקחת מצקת והיתה מוזגת מתוך הסיר לתוך הכוס. אבל כדי שזה יהיה מלא, ולא יהיה חבל, אז רוחמה עמדה עם קומקום מים, היתה מוסיפה לכוס, כדי שתמלא את הכוס. וזה היה מצב כזה די מביש, אבל די מאושר, שיהיה כף מרק. אז התחלקנו במרק הזה, וגם אמא וגם לאחי וגם לי, רק אבא אומר "לא, לא. אני בביזיון הזה לא משתתף... משתתף." היה מסתובב, והולך בפינה ושם היה מתפלל. אז זה היה כזו תמונה ממה שקרה לנו בגטו, שה... המצב לא הלך, וקצת היה נושא פיוס, ופה היה נושא... מצב של מלחמה, והבת-דודה שלא היו שלמים עם מה שההוצאה היא שלה, לא רוצה להרחיב את הדיבור על זה, אבל במשך הזמן אבא שלי בכל זאת קיבל עבודה, ואח שלי הידרדר מאוד, והוא נהיה מה שקרו 'מוזלמן'. הוא רזה מאוד, והעיניים שלו נהיו כאלה גדולות, ואחר כך הוא... הגוף שלו התנפח. אנחנו היינו כל-כך קרובים, אבל הדעת שלו לא היתה נתונה, לא לספרות ולא לשום דבר. ורק בפעם אחת במצב הזה, באו החברות של אותה בת-דודה, והן היו... א... מצבן היה יחסית טוב, אז הן חבשו כובעים אדומים, כולם הכירו אותן, קראו להן "תאומות סיאמיות", התאומות של הגטו, והלכו תמיד ביחד, והיו באות אלינו לקחת אותה איתן לטייל. ואחי מאוד התלהב כשהן היו נכנסות. פניו פתאום אורו, עיניו אורו, שמח שנכנסות איזה בנות צעירות הביתה. בסופו של דבר, עוד משהו מהגבר נשאר בו. אז הוא ניסה לעכב אותן, ודיבר אתן, וסיפר להן כל ה... כל מיני דברים, באמת, על נדידת ציפורים, על אורחות של בני אדם, כאלה שיחות שאני העתקתי אותן אחר-כך למקום אחר. ואז... באמ... אבל אבל שמה הן היו הולכות, אז מצבו שוב הידרדר, ותוך זמן לא רב הוא נפטר. הוא מת ממש מיתת רעב. וקיבל פצעים בידיים וברגליים. הוא היה גם... היו לו גם כינים על הגוף, הוא חדל לעבוד, ושכב במיטה, ויום אחד... הוא א... הוא הרגיש מה קשה המצב שלו, הוא רצה להתאבד. ואבא התעמת אתו ולא נתן לו. אבל בכל זאת זה לא אחר לבוא, כעבור כמה זמן... כמה ימים היתה כבר הגסיסה שלו, וממנה הוא לא התעורר. הוא נפטר ואנחנו ליווינו אותו לבית-הקברות, ושמה הוא קבור. וזה היה בחורף, בשלג, בכפור, ואני זוכרת את הלוויה, שכיסו אותו בלבן, וחשבתי "זה מקום קפוא, הוא לגמרי... יאני..." אולי פה אספר שכעבור שנים רבות, הרי היה מסך הברזל, והיינו מנותקים מאותם המקומות, אבל בשנות התשעים, במחצית שנות התשעים, התעוררה אפשרות, הייתה לנו אפשרות שאפשר לשים שם מצבה על הקבר. כי אני אפילו לא ידעתי את התאריך המדויק של ה... אי...של מותו. ו... ודאי שלא איפה הוא נמצא, ואיפה קבור. ואז בעלי משך אותו להגיע לפולין, להגיע לאושוויץ, וגם לעיר שלנו, שלי המון היה לי התנגדות, לא רציתי לבוא לשם, אבל באתי, ואז הלכנו לקהילה היהודית, והיה להם הכרטיס, ואמרו לי "מתי היארצייט של אחיך?" מתברר שזה ב-11 ב... א... בינואר, כן, ואמרו לי בדיוק איפה קבור, היות וכבר ידעתי, אז רציתי למלא את המחויבות שלי, ואני הקמתי מצבה על קברו, בת שנה, שלרגל 60 שנה נסענו ללודז' ועלינו על קברו. והמצבה בסדר, באמת שהוא כל-כך בודד בכל השדה הזה, כי מי הקים שם מצבה? לא היה, ובד הוא בודד מאוד, בתוך

This is a verbatim transcript of spoken word. It is not the primary source, and it has not been checked for spelling or accuracy.

http://collections.ushmm.org
Contact reference@ushmm.org for further information about this collection

הצמחייה מאוד שופעת, שלא כמו בחורף הזה, זה היה בקיץ. בכל זאת, איכשהו אני עם אחי כתבתי על קברו, "כאן שוכב איש בעל נפש יפה, מת מרעב ב-1942". כי זה היה בהתחלת, ינואר. טוב. בזמן הזה, שאני מתארת את המצב של מות אחי, והגסיסה שלו, אמי היתה מאושפזת. היתה מאושפזת בבית-החולים של הגטו. היא חלתה כבר קודם, היא היתה באמת אישה שנטתה לחלות, בהתחלת הגטו מצבה היה יחסית טוב, ואחר כך הידרדר, והחזיקו אותה זמן בבית החולים. היא הייתה חולה כזאת טובה, נורא השתדלה להיות שם בסדר, וזהו, בסוף בכל זאת שחררו אותה הביתה, ואחרי שבאה הביתה, אני ראיתי שאימא בסדר, א... טוב א... בזמן שהייתה חולה וביקרתי אותה הרבה אני ואבא הלכנו לבקר אותה אפילו, שוב, קנינו משהו, פרוטות, לא יודעת מ.. יש מעין, ובישלתי איזה מרק בשביל אימא, משהו מיוחד להביא לה לבית החולים, ופעם אחת המרק הזה התקלקל והבאתי אותה כל כך חבל, שאכלנו אותו מקולקל וחלינו מזה. בסדר, שאימא חזרה הביתה התברר שאין לה שיווי משקל. היא רוצה לתפקד, היא עשתה בבית מה שנחוץ לעשות והייתה אישה מאוד אמיצה תמיד, אבל היא לא יכולה ללכת, היא ככה צריכה להיאחז בכיסא ובקיר, הלכה ממקום למקום, ותפקדה. זה לקח ארך מספר חודשים, כי היא חזרה איכשהו בחורף הביתה, ובקיץ מוקדם, ו... ובתחילת אביב, זה אני לא זוכרת, אני זוכרת שהזמן הזה שאני אספר עליו היה בתחילת הקיץ, אולי אביב מאוחר, שפתאום באה אישה מהרשות הגרמנית, מתעניינים איך אימא, מה מצב הבריאות שלה. אוקיי? שואלים על בריאות של אימא. טוב, כמובן שהיה פחד גדול בקשר לנושא הזה, מה רוצים ממנה? בייחוד שהיא לא יכולה ללכת, היא צריכה לבוא לבדיקה בכתובת מסוימת, אם אני לא טועה זה היה ברחוב זוגרסטה (PH), אבל אני לא זוכרת בדיוק. ואיך היא תלך שם, שאין לה את הכושר של שיווי המשקל? ושוב, אותו דבר, "את תלכי". בסדר, אין מנוס. אני אלך, איך היא תלך? אני אוביל אותה ואחזיק אותה. היא לא ירדה מהבית, זה שלוש קומות, במצבה לרדת? זה קשה. אבל בסדר, חיכינו ליום הזה, ואני ירדתי עם אימא, שלוש קומות, והלכנו, הקדמנו לצאת מהבית, וליוויתי אותה וככה הסתכלתי על המדרכה, להוריד עם המבט של כל אבן מדרכה, שלא תיפול בדרך. והגענו לאותה כתובת, פתחו שם דלת, ואני כותבת ואומרת שזה כניסה לגיהינום יכולה ככה להיראות בכל מקום, לא חשוב אם זה בלודז', אם זה נגיד ב... בשערי שמיים או... או. פתחו, היו שם שלושה, עם המדים, עם ה[מילה בלעז], עם הכובעים שאנחנו רק אחר כך ראינו שיש כאלה, ולא אפורים, כאלה שחורים. ולקחו מה... , או שהיא הגישה את הנייר אולי, זה אני לא זוכרת, הם קראו את השם שלה, "כן, זה את? כן?" טוב,להתפשט. טוב, היא הורידה את המעיל, היה לה איזה מעילון כזה כי יותר חם. "לא, לא, להתפשט לגמרי [בלועזית]". והיא קלטה, היא התחילה לפתוח כפתורים, להתפשט, ולי היה קשה, כשאימא תתפשט ומה בכלל פה יקרה פה? אחר כך הוא אמר לה להיכנס שמה לחדר, ושמה ללכת, לעשות שם שלושה סיבובים. ואני גם, קודם כל אימא מתפשטת, אני רואה את הגוף שלה, אימה היא התפשטה עד העירום, בשנות האלה היה לה שיער די ארוך, היא הורידה את הפקעת שיער שהיה לה מורם, היא הורידה כדי להתכסות קצת בשיער הזה. והם מסתכלים עליה, אישה צעירה, היא הייתה בת 39, ואמרו לה "תלכי, תעשי שם שלושה סיבובים". העירום שלה, אבל איך היא תלך? הרי אני יודעת שהיא לא מסוגלת ללכת, אז אני התפללתי, "אימא תלכי, אימא, רק תצליחי ללכת, ו... ו... ו... רק שכבר ייגמר ונצא", ואני הסתכלתי ראיתי שמה יש עוד נשים, היא לא לבד. שמה הייתה גם א... ערימה של ניירות של נשים שהוזמנו וגם נשים הלכו עשו סיבובים, והיה לך סיבוב אחד, ושני שלישי, ואני התפללתי למענה שלא תיכשל פה, ושהיא תחזור. והיא סיימה את ה... את הסיבובים בשלום, היא לא נפלה, כי לכוח הרצון שלה גבר גם על המצב שלה, על המחלה, והוא קרא לה לגשת שוב לאותו שולחן, "אמר כן, את בסדר, [בלעז]" ולקח חותמת של גומי, טבל אותה בטוש ונתן לה על השד, כתובת [בלעז דפרובד?] בגרמנית כזאת באותיות גדולות. ואני כל הדבר הזה ביחד... הייתי מאושרת, שהינה אימא שלי עברה את ה... את ה"פריפונג" (PH) הזאת, את ה... את הניסיון הנורא הזה, ואמר לה להתלבש, יכולים ללכת הביתה, זוכרת איך הלכנו הביתה איתה. והיה אושר, וזה היה כתם נורא, חזרנו רחוב גרנובסקה שמה, הביתה והביאתי חזרה את אימא שלי חזרה אלינו, עבר קיץ, ועד השפרה, עד השפרה, ואז המצב היה... לא, המצב היה עדיין קשה, זה השתפר אולי בהמשך ואחר כך שוב היה רע ואחי כבר לא היה איתנו. וזה התקרב הסתיו, אנחנו יודעים שזה היה בספטמבר 42, אבל אז התחילה המגיפה של הטיפוס, התחוללה בגטו, ומעניין שראשונה חלתה הדודה שלי, זאת הדודה רלה, היא חלתה והיא הבריאה, המצב שלה לא היה כל כך קשה. אחריה חלתה מיניה, הבת דודה שלי שגרה איתנו בחדר האחד. אז היות והייתה להם את הפרוטקציה הזאת והיה להם מי שהשתדל למענם, אפשרו לה להתאשפז בבית החולים, כי באמת, הטיפוס המצב שלה היה קשה. והם הלכו וחזרו לבית החולים לשאול איך איך הילדה, ולהסתכל, נתנו להם קצת לשבת, נתנו קצת לשבת, להיותה גם לדודה וגם לרוחמה. וחזרו, עד שיום אחד הם חזרו ואמרו ככה, שהמשבר עבר. ידוע שבכל משבר יש רגע קריטי, היא כבר עברה את הרגע הקריטי, מעכשיו היא תחלים, גילחו לה אתה הראש, אבל היא יפה, היא כל כך

This is a verbatim transcript of spoken word. It is not the primary source, and it has not been checked for spelling or accuracy.

http://collections.ushmm.org
Contact reference@ushmm.org for further information about this collection

יפה, גם במחלה היא יפה. וטוב, השמחה הטוב שמחנו, ומה שקרה שלא עברו יומיים ובאו הגרמנים, והעמיסו את כל החולים שמה בבית החולים, ולקחו אותה. לקחו אותה [נבהלת], אסון כל כך גדול, פתאום מיניה איננה. כי הרי לא הייתה בבית אבל גם שם היא איננה. והמכה הזאת נ... נפלה עלינו, אבל שוב, שבוע ימים, והייתה השפרה, עם כל הסיפור של לרדת להצרות ונכנסו הגרמנים, עם... עם. נכנסו כמה עם נשק... מה שקרה שאנחנו היינו בין הראשונים. גרנו ברחוב גרנובסקה (PH), זה היה קרוב לגדר. ה... ה...רחוב הראשון קראו לו פוג'ג'נה, שנגע כמעט בחוטים, השני היה גרנובסקה (PH), ומשם התחילו פעולות השפרה, כי השפרה השתרעה על פני קרוב לשבוע אם לא יותר מזה. יצא שלנו, אנחנו אפילו ירדנו פעמיים, אז בפעם הראשונה ירדנו כולנו כי אמרו ככה: מי שיישאר בדירה, ויחפשו ...עם כלבים, אם ימצאו מישהו, צפוי לו המוות. זה היה באמת כאילו לא מתכוונים לשום דבר, מצד אחד מבטיחים שזה לא כלום, לא יקרה לאנשים שום דבר, מצד שני, מאיימים במוות, אז מה הכוונה? אבל טוב, לא חשבנו יותר מדי. ציוו לרדת? נרד, שמא באמת יהרגו, איש לא העלה על דעתו. כי האמת שאני הייתי גם קטנה ורזה וגם אותי יכלו לקחת בלי בעיות. אז ואימא הייתה באמת חולה, והיא ירדה, ותמכנו בה, עמדה בחצר, ואבא... ואני הייתי כזאת, הסתכלתי לגרמנים בעיניים, וככה הייתי מתגרה, אמרתי "כבר הרגתם אותנו" אני לא מפחדת. ומה שקרה, שברגע אחד אני רואה ש... שגוררים אותה, מישהו מושך אותה. מה קורה פה? ו... ולא הבנתי מה קורה, למעשה, עד שבאמת כאילו פונה אליי, רוצה משהו להגיד, ו... והיא כבר איננה, ואנחנו עוד עומדים ככה, ועוד לקחו אנשים, ואנחנו נשארנו שם לעמוד, כי הם עלו למעלה לחפש, אז מצד אחד אמרנו "טוב, אז מחפשים, אז מה? אנחנו לא מפחדים, אנחנו בסדר". אבל גם אימא איננה. ועד שאתה קולט את הדבר הזה, זה לא בבת... לא נקלט בבת אחת. אחר כך הם הלכו, אז זאת אומרת שאנחנו כבר יכולים לעלות בחזרה הביתה, אבל איך עולים בלי אימא? וכן עלינו, אבא תמך בי וזה... משהו מוזר, לא קולטים את זה בבת אחת, זה היה הלם נורא. על כולם עבר ההלם, על אלה שנלקחו להם אנשים, אלה שנשארו שלמים, זו אפילו הרגשה שאני חזרתי עם אימא חזרה לדירה, לשלוש קומות, ואני שכבתי במיטה שלה ובכיתי, צעקתי, אמרתי "אני רוצה לרוץ אחריה ולהביא אותה". אז אבא אמר "את לא תלכי, שום דבר", היה עוצר הרי שבוע כל הזמן, "לא תלכי בעוצר, את לא תעיזי, וגם הדודה לא רצה, לא הלכה להביא את מיניה בחזרה. את לא תעיזי, יחזיקו בכוח". וככה. וההלם היה גדול גדול ונורא.

ש: מה חשבת, שלאן לקחו אותה?

ת: תראי, אני בוודאי לא העליתי את הגרוע מכל על דעתי. קודם כל, אבא לא נתן לי לחשוב ככה. "אנחנו עוד נראה את אימא, ואימא עוד תחזור", וכל שעשינו אחר כך וכל שנהגנו אחר כך תמיד שיתפנו אותה ותמיד הייתה איתנו במחשבה, בבישול, מה שבישלנו טוב, אימא בישלה יותר טוב. תמיד דיברנו על אימא, כי סאלק, האח שלי - קראו לו סאלק, אפילו לא אמרתי – הוא היה מת. זה היה ברור, האיש הזה מת, אבל אימא רק נלקחה, היא שייכת לנו, אנחנו אמורים להתאחד ביום מן הימים, זה יחלוף, אנחנו שוב נראה את אימא. איש לא הרשה לעצמו להעלות על הדעת דבר כזה. הייתה מיניה, ו___נלקחה במצב כל כך קשה מבית החולים. לא יכולנו להעלות את זה על הדעת. בסדר, משך הזמן, ודאי שהמחשבות האלה היו קיימות. וזהו, ופחדתי מהבידוד שם והלכנו _____הבית, מיד המחשבות השתלטו עליי, ואגב אנחנו... השפרה הייתה אצלנו כי היו חסרים עוד קצת. אז דווקא המקום שלנו שהתחילו אצלנו, השפרה הייתה קיימת פעם נוספת, וירדנו למטה, ועוד איך ירדנו. "עכשיו, קחו אותי. עכשיו אני רוצה ללכת לאותו מקום שאימא שמה נמצאת". אותי לא לקחו, מה שקרה שמכל המצב הזה, גאלה אותי המחלה, אני גם חליתי בטיפוס, בסוף נדבקתי בשרשרת, ו... וחליתי. אז... אז כבר לא היה חובה עליי לע... לעשות למען. פעם ראשונה_______ ממני, כי אני כל הזמן הייתי קשובה ולא יכולתי _____. חילקו מים של גבינה, חילקו איזה ירק, כי שיש מנות שצריכים לקחת. אז זה ברור, אם לא ניקח היום ניקח אותם מחר, כי אבא תמיד דאג שיהיה לחם לכולם לשמונה ימים, הוא החזיק אותי בחיים עם זה שהוא ידע לחלק את האוכל, שלא אכלנו הכול בבת אחת אחר כך שבועיים נשארנו ללא כלום. אז היה כול יום את המעט מעט, אבל ככה התקיימנו. ואבא היה אכלן לא גדול, וגם אני לפני המלחמה לא רציתי לאכול. פתאום באה המלחמה, הרגשתי רעבה, הייתי רעבה. לא היה לי שובע אף פעם, משך כל התקופה. אבל לפעמים היו מחלקים משהו אקסטרה. מחלקים. אז המשהו הזה היה קשר כל כך גדול שזה העסיק אותי, אולי מחלקים משהו, אולי... אולי אפשר להחיות את הנפש עם משהו נוסף. ואז רק במחלה הזאת הרפנו ממנו אני לא יכולתי לאכול ולא רציתי לאכול, לפעמים ראיתי גם את אימא בחום הגדול, הרי הייתי בלי הכרה. אמרו, הרופא זה היה ד"ר שיפר שאבא קרא לו, והוא אמר שאני מאוד חולה. אני זוכרת [לעז] שאני כל כך מאוד מאוד חולה, והוא רשם לי זריקות של נסיבו, היו שש זריקות כאלו גדולות, וזה לא בבת אחת קיבלו את זה, היה

This is a verbatim transcript of spoken word. It is not the primary source, and it has not been checked for spelling or accuracy.

http://collections.ushmm.org
Contact reference@ushmm.org for further information about this collection

משרד בקלוצקי ריבר (PH) של המגיפה. ושמה נחוץ היה לבוא עם מרשם כל בוקר, מרשם, נתנו זריקה אחת. הם נתנו, מכרו. אבא שלי היה קם לפנות בוקר, זה היה בכפור הגדול, מתלבש, ואני כל הזמן, טוב, עם אומץ אני אומרת, לא מייפה את הורים "היו כאלה, היו כאלה", אבל נגיד לא היה אדם כל כך אמיד גדול, הוא היה גיבור מבחינה אומץ רוח, את החלוקת המזון, אבל פה הוא לקח את נפשו בכפו, הוא היה צריך לעבור לצד השני בגשר, כי אנחנו גרנו בצד האחר של הגשר, בחמש לפנות בוקר, בלויי סחבות, כבר נעליים לא היו נעליים, ותרמיל היה מרופט, הלך שמה, עמד כמה שעות בתור, וכל יום חזר עם הזריקה הזאת, לתת לי את הזריקת נסיוב, וככה הוא הציל אותי מהטיפוס, מה... אני לא הייתי עוברת את זה אחרת. והיינו רק אנחנו שנינו, אז הוא צריך ה... לעבוד ולא נתנו לו לשבת איתי לשמור עליי, אז נתנו ממשרד הקהילה של הגטו, ה"יודצה פלטום" (PH) נתנו אחות, שהיא טיפלה בי בבית בזמן שאבא לא היה, הוא חתך בשבילי מצות, החליף את הלחם לחם במצות, כי ידע שמחלימים מטיפוס פתאום מתעורר תיאבון גדול כי כמעט לא יכולתי לבלוע שבוע כלום. וגם היא הייתה קצת ריחמה על המצות האלה, אין מה להגיד, אבל איכשהו נשארתי והחלמתי, ואבא ניצח, קיבל את הבת שלו בחזרה. ואז אנחנו גם, אני רוצה לספר על זה, שהיו לנו חלקות אדמה, מקבלים ג'אקי... וזה שנה אחרי שנה, שנתיים, ב-43 ב-44 באביב קיבלנו את החתיכת אדמה, ועבדנו שמה על האדמה, זה היה רחוק להביא את המים, להשקות, קיבלנו זרעים, אז היה לנו גזר, והיה... הראשונים היו התרד והבצל הירוק, וזה עוד והצנונית אספנו עוד, ואחר כך היה סלק, כבר לא הספקנו, שנה ראשונה כן, שנה שנייה שתלנו חתיכה מדרכה זה רק _____ רק להגדיל את זה. לא אנחנו, כל השדות שמה, ושוב אנשים טיפלו בשביל להוציא עוד קצת מזון, והיינו צריכים לזנוח את הסלק בסוף, כי היה חיסול הגטו, זה בא עלינו במפתיע מאוד. כבר... אז בכל זאת אמרו שתהיה גאולה וזה, ומתקרבים המשחררים, שנת 44, קיץ, והחיסול הגטו, והיינו צריכים לעבור לצד השני של הגטו, ולא היה לנו מה לאכול. לקחנו את הלחם שהיה ברזרבה, ומזה התקיימנו, ניסינו להתחבא, וככה החזקנו מעמד איזה שלושה ימים, בסוף הרעב הכריע אותנו, היינו צריכים ללכת לרנדוקוב (PH) שמה, לתחנה של הרכבת שידעו שאסור לבוא לשמה, שזה מקום לא טוב. בכל אופן, לא היינו מדויעיים, מודעים לחלוטין לאן אנחנו אמורים להגיע, שמרו את זה בסוד, אנשים גם לא רצו להיפתח. אף על פי שהידיעה הייתה מקננת חזק מאוד.

ש: אם זה אפשרי, הייתי רוצה שתחזרי אחורה לבית הספר.

ת: בבית הספר?

ש: בית הספר בגטו.

ת: בהחלט.

ש: את רוצה לעשות הפסקה?

ת: אני אשתה קצת, כן? אני אשתה.

ש: נחזור לבית הספר בגטו.

ת: כן. ובכן, זה באמת אני סיפרתי שהייתי חולה באבעבועות רוח, כן? ואז כשהחלמתי מזה, כבר בת דודה שלי, הם גרו איתנו יחד וכל המשפחה עזבה, ויום אחד היא באה אליי, ו"את לא תאמיני, בית הספר נפתח". והיא ידעה כמה שהיא תשמח אותי, אני מאוד אהבתי את בית הספר, וגם היא, היו לה שמה הרבה חברות וכל זה. והיא הלכה להירשם כבר ואמרה לי איפה הכתובת... על זה, בית הספר היה אז אם אני לא טועה ברחוב ז'יז'ינסקה. אבל טוב, היה לי עוד הצלקות על הפנים מ... מהאבעבועות, ואמרתי אני לא אלך ככה, אני אמתין עוד כמה ימים בשביל להופיע בבית ספר, ואיך שהוא הלכתי שמה, נרשמתי לבית הספר, והתחלתי ללכת, ופגשתי כמה חברות מהכיתה שלי, של הוכשטיין כי... כי הבית הספר היה כזה שמי שרצה ללמוד, הלך ללמוד, לא הייתה חובת לימוד בגטו, רק הילדים שרצו עדיין להמשיך ללמוד התקבלו שמה בלי תעודות וזה. היה ברור, זה שייך לכיתה זאת, זה שייך לכיתה אחרת. מה שכן, שחולקנו לשתי רמות, ורמות התחלקו לפי הידע שלנו בשפה העברית, כי היו לפני המלחמה בתי ספר בלודז' שלמדו שם ושאפילו שפת ההוראה הייתה עברית. לא כל שכן הם למדו תנ"ך ממש בעברית, ועוד היה שעה של

http://collections.ushmm.org
Contact reference@ushmm.org for further information about this collection

עברית מדוברת. ואם לנו בקושי היה לנו שיעור אחד בשבוע של מעט עברית, להכיר את האותיות ולקרוא שם מילה, כי אנחנו למדנו פולנית וזה היה החלום שלי הגדול, ביום מן הימים לקרוא את התנ"ך במקור, ממש בדרך הזאת הלכתי לעברית שלי שנעשיתי היום. בסדר, אז באותה רחוב ז'יז'ינסקה, גם היה מצוקה בבית הלוך וחזור, ואני לא שמחתי שמה בבית הספר. אני יכולה לזכור שהייתה למשל ילדה, בחורה בשם גיזלה, שהיא חטפה את בגרמניה, והיא הגיעה לבית הספר שלנו, וקצת מהחוויות שלה נודעו לנו, כי לנו לא היה ידוע, ידוע שום דבר על הרדיפות שהיו לגרמנים, יהודים הגרמנים, מה שקרה להם, כולל ליל בדולח וכל הדברים. אצל גיזלה שמענו קצת מזה. סיפרו עליה, אבל אני משהו... הכל זה קצת הרחקתי מעלינו, המצוקות משלנו היו די והותר, וגם הפסקתי ללכת לבית הספר, כבר לא זוכרת את הסיבות, בגלל כל הטלטלה הזאת שהייתה בבית מצוקה. אחר כך התחדש בית הספר ברחוב ז'יז'ינסקה, ושמה באמת הלכתי ואני זוכרת זה מאוד לטובה, למדנו... שעות רגילות של לימודים למדנו שמה, והיו לנו מורים טובים, והיו לנו ויכוחים בינינו, דברים... מה שאני זוכרת מיוחד היה שם למשל מגרש של כדורגל וכדורסל, בהפסקות שיחקו שלא ייצאו משטח בית הספר, כי זה היה שטח די נרחב וטוב, שלא יסתובבו ברחובות הגטו כל זמן הלימודים. והמיוחד שהיה שסיימנו את שנת הלימודים אחת, א..., א..., עברתי לכיתה ה', ובין ה' לו' היה תקופה של חופש, אז החופש עשו לנו קייטנה בבית הספר ויכולנו לבוא לבית הספר יום יום, גם בחודשיים של החופש. ואחר כך התחילה כיתה ו', והיא התחילה – אם אני לא טועה – התחילה בטנ'יקשקה, והמשיכה במרישין או שהלכנו ישירות למרישין, ושמה קיבלנו שטח עם בתים הקטנים, שגרו שם פולנים, הם התרוקנו, ושמה מוקם בית הספר הזה, אז הכיתות, כיתה אחת קיבלה ביתן אחד, כיתה אחרת קיבלה ביתן אחר. והלימודים התנהלו כסדרם, זה היה מרחק עצום לעבור, אבל יצאנו, כאילו יצאנו מתוך הגטו, הלכנו בשדה, א..., הגענו לבית הספר זה היה עולם בפני עצמו, עולם אחר, שלא שייך לגטו, שייך ללימודים. רעבים היינו ככה וגם ככה, אז מה שהיה הגולת הכותרת של אותם הלימודים, הייתה... היה מרק שחילקו לנו בהפסקה אחרי השיעור החמישי, ויש לי שני שירים בפולנית שאני... אני חיברתי אותם.

ש: אפשר לשמוע?

ת: את רוצה ש...

ש: בוודאי.

ת: בפולנית, ויש לזה גם מנגינה. אני חיברתי את המילים. נו אם קולי יהיה... [שרה בפולנית] וכולי. טוב, אז אלה שרנו את השירים האלה וזה, וגם תופפו קצת, אבל אסור היה כבר לתופף על ה... על הסירים שאנחנו היינו מביאים מהבית, את המנשקה, כדי שימזגו לנו לשם. גולת הכותרת של העסק, השירים האלה כתבתי לצורך חנופה. נורא רציתי להתחנף לאותו טירון שבא עם כובע לבן על הראש וחילק כאן את המרק לכל התלמידים, הוא ראה איזה אושר הוא גורם לנו והוא נהנה מזה מאוד ויפה מצדו, אבל תמיד נשאר בתחתית הסיר קצת מרק, וכל יום הוא היה מחלק לקבוצה אחרת, לכמה ילדים אחרים, את השארית. ונפשי יצאה לאותה שארית כל כך, אמרתי "פעם אחת שהוא ייתן לי. אני אכתוב שירים, אני אתחנף לו. אי אפשר שהוא לא ייתן לי פעם אחת". ואז שאזרתי אומץ ואמרתי לו: "אדוני, קרובניק (PH), תן גם לי, אתה רואה כמה שאני משתדלת, כותבת לך שירים וכל זה". "את כל כך רזה", הוא אומר, "כבר אני לא יכול להשקיע בך". ואני נחשבתי בעיניו לאחת שכבר אין לה סיכוי, לשרוד מהמצב הזה, ולא נתן לי, בסדר, אני בכל זאת איכשהו, מישהו אחר עזר לי, אני לא יודעת, אני לא מאמינה ברשות העליונה, וזה מעט מה... מהסיפור שיכולתי לספר. אני עוד אספר שהייתה לנו מחנכת נהדרת, וגם לה אנחנו... אני חבה הרבה מאוד, וגם לה כתבתי איזה שיר לסיום שנת הלימודים.

ש: מה שמה? מה שמה?

ת: מה?

ש: מה שמה?

This is a verbatim transcript of spoken word. It is not the primary source, and it has not been checked for spelling or accuracy.

http://collections.ushmm.org
Contact reference@ushmm.org for further information about this collection

ת: שמה לוניה קזן, ובאמת חיפשתי את החתימה שלה, קיימת החתימה שלה על דף החתימות האלה, וליוותה אותנו, הוסיפה לנו, בנתה איזה גאווה של... של כיתתית, אנחנו מאוד אהבנו, רצינו לרצות אותה עם כל הצרות שעשינו, כי היינו... הייתה לנו חיות בלתי רגילה, אני יכולה רק להגיד שהאלמנט של אותה כיתה היה משהו יוצא מגדר הרגיל, ובגלל זה כנראה שאחוז די נכבד מאיתנו שרדו. שרדו, והם... א... חלקם חיו בארץ, חלקם התפזרו בעולם, והם נמצאים בארצות הברית ובשבדיה וגם בארצות הברית בבוסטון, וזה וזה אזור ניו יורק, ניו יורק, וגם ב... לא בקליפורניה, זה... נו... במזרח.

ש: מסצ'וסטס.

ת: ב... נו... במיאמי.

ש: בפלורידה.

ת: כן, בפלורידה. בסדר, ואנחנו מקיימים - שלושה ישנם בשבדיה – מקיימים - וגם בצרפת - מקיימים קשר כל השנים, כל השנים, ואני יכולה להגיד שאני קצת אשמה בזה, כשמישהו מהם בא ארצה, אז הייתי מזמינה אותם והיו באים כל שמונה שנים, כל 10 שנים, ראו את השנים שעברו עלינו. בכל זאת שמרנו על קשר כי זה היה מאוד יקר לראות אותם ביחד. וטוב, היו איזו אפיזודות, זהו שגם מתחייב לספר, איך שהילדים, אפילו תוך כדי כך שלמדו, היו צריכים לקחת, לתת חסות להורים שלהם. וזה אני מספרת על... על ילד אחד מהכיתה שלנו, אני יכולה לנקוב בשמו, הוא היה כל כך מקובל, וילד מאוד אינטליגנטי, יוצא מן הכלל, וכל הבחורות הבנות אהבו אותו, עם זה, שהוא איכשהוא לא רצה להיפגש איתנו, היו לו סיבות משלו, אחרי המלחמה, אני כן פגשתי אותו, קראו לו יאנוש רוזנטל, וביקשתי כשעשיתי איזה האסיפה האחרונה וביקשתי להזמין אותו, ואמרה לי אשתו שהוא כבר איננו בחיים איזה חמש שש שנים. אבל הוא, אימא שלו הייתה באה לבית הספר ושאלה עליו ומה הוא..., כאילו שהוא נתן לה חסות, והוא התייחס כל כך יפה לאימא הזאת, אז עשו ממנה צחוק, הוא נלחם איתם. טוב, עכשיו אני אספר על עצמי, ש... שגם בצד הלימודים, שהיו חוויה בפני עצמה, כי גם זה, שגם באותה חברה, שהתהוותה שמה פעם ראשונה הלכנו עם בנים(?), פעם ראשונה הייתה סיטואציה אחרת לגמרי, בית ספר שלי היה כבר המקום שמור איזה כותל המזרח של ההצטיינות. ופה לא, פה באו ילדים אחרים, אני צריכה להוכיח את עצמי, שעה שבבית, אחי כבר לא יכול לעזור וגם יש מצוקה ואי אפשר שיעורים לעשות וכל הדברים האלה. אז הייתה... הייתי צריכה להילחם על המעמד שלי בתוך הכיתה, כי זה היה מאוד חשוב. אבל בבית המצב השתנה לגמרי. בהתחלה כשחזרתי ממרישין הייתי רעבה כל כך מההליכה הגדולה, אני זוכרת שבתוך המיטה מתחת ל... לשמיכה היה סיר, ואימא שמרה ש... ת...שמה בשבילי איזה שני תפוחי אדמה. שהם לא יהיו קרים, אז שמרה שיהיו שמה חמים. וזה אני קיבלתי. ואכלתי זה הייתה את המנה שלי. המשך הזמן גם את זה לא היה, וגם לא היה באמת להסיק את הבית, לבשל. כמו שסיפרתי, אימא הייתה בבית החולים, וצריך היה... היה נוהג חדש שלא בישלנו בבית מטעם... מחוסר אמצעי... הסקה, אז בישלנו על הגז. הם אספו, הגרמנים, עוד בהתחלת הגטו, כנראה הנהלת הגטו אספה את כל כירות הגז מכל משפח... היה חובה למסור את זה, וארגנו חדרי בישול. אז חדר בישול כזה היה גם אצלנו בבית בקומת הקרקע, אולם גדול, מסביב ל... לקיר עמדו כירות גז, ועמדה... וישבה קופאית, ולפי שעות אפשר היה לשכור להבה של גז, ועל זה בישלנו. וזה היה רק הבדל של שלוש קומות מלמעלה למטה, ואני בהתחלה לא ידעתי, אבל עם הזמן למדתי לבשל שמה, הייתי עולה עם סדרה של סירים עם מים, ועוד חתיכה ירק וכפית של קמח וחצי כפית של סוכר וטיפה... וזהו, וזה היה הלביבות שלה הקפה, וזה מרק של מים רבים, מים רבים. והיה שמה קולורבי שהאמת, כבר היה שנוא עליי, כי זה היה ירק בהמות, ומזה התקיימנו, זה היה האוכל שלנו. אז אבא עבד יותר שעות. אבל גם קדם לזה מצב של תור, ו... וללכת לבית... ולסדר את דבר... ולבקש איזה טובה אצל אנשים – אבא לא היה מסוגל. הוא היה שבור ברוחו. גם ככה הוא היה גיבור, אני ראיתי שהודות לו הדרך ארץ שעדיין שמרתי כלפי אבא, אני לא טרפתי את האוכל בבת אחת. המבט שלו עדיין היה השליט. חוץ מזה, לא הרבה. למשל, יכול להיות שעברתי את הסלקציה של מנגלה, מפני שאבא שלי אמר את המעיל הזה של אימא, אנחנו נלך לחייט ונתפור לך מזה מעיל חדש, הפכו את זה ותפרו את זה, ואני הייתי לבושה יפה. היה לי בגד עלי, טוב זה הודות לאבא, לבד ודאי לא הייתי דואגת לזה. אני קצת סרגתי ועוד מה שאני אספר לך, שהיה לי סוודר כזה שהלכתי לבקר חברה שהמצב שלה היה הרבה יותר טוב, אז מכאלה חתיכות צמר, כל דבר שאפשר היה לפרום, פרמו, וסרגו. _________ כי היו שם כל שאריות הצמר האפשריות והקשרים הכניסו בפנים, אז זה היה גם כמו פרווה, מבחוץ זה היה חלק,

This is a verbatim transcript of spoken word. It is not the primary source, and it has not been checked for spelling or accuracy.

http://collections.ushmm.org
Contact reference@ushmm.org for further information about this collection

מבפנים זה היה קשרים של חוטי צמר וככה אפשר לזכות בבגד חדש... אז הם הת____. אני גם גדלתי. ונעליים עשיתי לי מסוליות עם איזה שרוך של... של איזה קש שהיה איזה כובע לאימא, חתכתי את הקש, ועשיתי לי זה רצועות של נעל בשביל ללכת, כי לא היה לא נעל ולא זה, ושילדה עוד גודל לה, אז מאיפה לקחו? אז בסדר. אז אותה חסות שנחוץ היה לתת להורים, אז זה היה דבר מובן מאליו, לא לא ראיתי בזה שום זכויות יתר, פשוט מאוד אני הייתי קיימת בשביל ללכת לתור להביא תפוחי אדמה, את התפוחי אדמה שכבר באמת נרקבו, על הגב סחבתי ולא העזתי לזרוק אותם, עד שאבא לא אישר, כי באמת הם קפאו, הם לא היו ראויים לאכילה. בטח שני שליש לא היו ראויים, רק השארית משהו כן בישלנו ואכלנו. אז אותו מצב שנחוץ היה לתת שכם ואיש לא התלונן ולא דרש, הלוואי שנחיה, שנעבור וזהו. והיה לי, אני... אני זכיתי במידה רבה בדבר שלא הייתי זוכה בו, במצב הרגיל, אילו הדברים היו נמשכים כרגיל, החיים, בזה שהייתי עם אבא, ואבא שלי היה... זמנו נתון לעסק ול... ולפרנסה, לכל הפעילות לתפילות וכל הדברים האחרים, פתאום הוא כלוא איתי באותו... באותה דירה שם בקומה שלישית בכפור הגדול בגטו, ויש לנו המון שעות של עוצר, ואנחנו אמנם רעבים, אז צריך להסיח את הדעת במשהו. הוא סיפר לי אל הילדות שלו, הזמן שהוא חיזר אחרי אימא, ושר לי כל מיני שירים, אני זוכרת, אין טעם פה לשחזר, אבל זה היה שלום עליכם וזה היה פרץ, וזה היו שירים שהוא הלך פעם לתאטרון והכול הוא זכר בעל פה, הרבה שירים ביידיש, ואת זה הוא שר לי ועשה לי הצגות, ואני זכיתי במתנה הזאת מאבא שלא הייתי זוכה לה בחיים שלי. זהו.

ש: אולי תספרי על היחס שלך עם השכן מעבר לרחוב בדירה ממול.

ת: אה... נו, בסדר. טוב. אז היה ככה, אני עוד סיפרתי את זה שלפני המלחמה היה שם איזה ילד בכפר, הוא כל כך מצא חן בעיניי, והתרחקנו וזה, והיינו ילדים ש... שלא רצו להודות ושמישהו שאנחנו אוהבים, גם אין זכות, היינו בני 10, זה כל הסיפור. בסדר, ואיכשהו היא בא אליי הביתה ורצה כן לקיים את הקשר, וכבר היה מאוחר והייתה כבר מלחמה, ו... והזמן לא היה ראוי ולא היה בשל לדברים האלה, וקרוב לוודאי שהם עזבו, הם היו אנשים עשירים, עזבו את לודז', הם כנראה נסעו... לוורשה, ומה שקרה להם אינני יודעת. אני ככה הייתי שרויה בעולם הזה ועוד חשבתי על הילד הזה, האמת, כשפגשתי את האיש שלי, את בעלי, אבל הוא היה אז ילד כזה אמיץ וזה, אבל הוא, היה לו משהו שהוא לא רצה להודות שהוא קצת מחזר אחריי. אז הוא היה ככה נותן לי איזה עוקץ, עקצים כאלה, ואני קשה היה לי לקבל את זה. זהו. אבל היה מישהו בצ'אג, היה איזה נער, נער הרבה יותר בוגר ממני, הלכתי לבית ספר בגטו, ופעם אחת, משום מה, הוא הזמין אותי ללכת, להצטרף אליו לדרך למרישין, מה שבדרך התברר שהוא התבייש, שהוא הולך עם אחת קטנה, והוא הלך קדימה ואני נשארתי עם הקטנים, אבל הוא שבה את לבי גם קודם וגם בהמשך כמובן, ואני ככה כאן בכיסופים רבים הסתכלתי לעבר החלון הזה, ואימא שלו נפטרה בגטו, ואבא שלו הלך עם זקן בתור אבל, ואמרתי "ואוו לו יכולתי ככה להתחבר לילד הזה", אז זה גם העוצר לא היה מפריע מפני שזה אותה החצר, והרשיתי לעצמי לחלום חלומות של ילדה שהיא די מאוהבת ולא יכולה להגשים את הדבר הזה. עד שבאמת הלכתי אז להביא את התפוחי אדמה, ואני הייתי בטוחה שאין לו חברה ואין לו אף אחת, כי הוא כל הזמן איך שהוא הסתובב ככה סולו, אז כשאני הולכת עם התפוחי אדמה, במצב הכי מביש, במצב שאני לא רציתי ללכת לקחת תפוחי אדמה כי ידעתי שאני צריכה ללכת עם כפכפי העץ, ועם המעיל הישן – כי כבר היה לי מעיל טוב – הרי זה תפוחי אדמה, זה שק רקוב וזה שעות עמידה בכפור, הייתי צריכה לעטוף את עצמי, זה, הלכתי עם הכובע החדש, עם הכובע האדום הזה, הלכתי איתו - ואיך שאני סוחבת תפוחי אדמה ככה על הגב לקחתי את המטען הזה הכול, הוא ככה חלק ברחוב, ככה הרחוב חלק מ... מזה שהקור תפס אותו, פיזרו קצת חול. ואני מסתכלת ככה, מסתכל לצד שנית, [נשימה] ומי הולך שם? זה השכן שלי שאני עורגת אליו, אז... אז... טוב, שרק לא יראה אותי במצב הזה, דווקא עכשיו, אי אפשר. כל החיים שלי יאבד לי שהוא ראה אותי מהחלון של החדר בישול עם הכובע, זרקתי ככה שלושת רבעי וחצי רבע בשבילו, שיראה אותי, טוב. אז אני מסתכלת, הוא עומד, מסתגל, ובאה אליו איזה בחורה! והוא מדבר איתה, והולך איתה, אמרתי "ואוו, אז יש לו חברה" ובאותו רגע נשר ממני כל החלום הזה, ואיך אני לוקחת כוח לסחוב את תפוחי אדמה הביתה? וכל ההשפלה הקשה הזאת וכל האובדן, זה היה אובדן של ממש. כי... כי יש רכוש ממשי ויש חוש של כיסופים, כמו אמונה, כמו אלוהים, כמו זה, שזה גם כמטען... לי היה מטען. ואז אמרתי, ההצגת הקסם הזה התפוגג, ואני הלכתי. פתאום נזכרתי שאבא מחכה לי ואני לא אכלתי, ויש אבא, אני צריכה להגיע הביתה עם השק. הלכתי עם השק הזה ואמרתי "די, רק שאף אחד לא יראה אותי כבר עכשיו בהשפלה הזאת שאני כזאת מזת רעב וכזאת, סליחה סירחון נדף בי, זו הייתה צחנה, תפוחי אדמה האלה. וכל פעם נשענתי על פנס את השק הזה. זה

This is a verbatim transcript of spoken word. It is not the primary source, and it has not been checked for spelling or accuracy.

http://collections.ushmm.org
Contact reference@ushmm.org for further information about this collection

כבד, לא היה לי כוח לסחוב אותו. פתאום, מי אני רואה? הילד הזה, שהוא קצת חיזר אחריי, מהכיתה מעליי, והיה בחור יפה!

ש: ושמו?

ת: הנה אני פוגשת אותו! והוא הולך והוא רואה... אני מסתכלת הצידה, לא, הוא כן זיהה אותי, אומר לי "מה את עושה פה?" טוב, אז ___ השקים האלה, עם השק הזה שמסריח, מה אני עושה? אוקיי, דיברנו. ואף אחד לא ירצה לדבר איתי, אבל הוא עמד והוא דיבר איתי, וגם לו היה איזה שק. מה יש לו שמה? אני עשיתי שאני לא רואה. היה לו איזה קרשים, כנראה שהוא גנב מעץ אחד... מאיזה גדר. וזהו, עמדנו וקצת דיברנו בחצי מחשבה הייתה במצב שלנו. אבל יופי היה לד... לדבר איתו, רק... מספיק איבדתי בחור אחד, באותה הליכה, שאני לא אאבד גם אותו. וזהו. אז אחרי שדיברנו, הוא אומר "חכי חכי, אני אעזור לך לסחוב את השק הזה". אבל אחרי שהוא עשה הלך הביתה אמרתי "אני לא מסתכנת, אני הולכת הביתה, לא מחכה לו כבר לא פגש אותי יותר". הגעתי הביתה, עם השק תפוחי אדמה, מה שהיה היה, אבל אמת שאני סיפרתי על האובדן שלי, שאני הכרתי בחור. שרדתי מה... מהמלחמה הזאת, ואולי את הנסיבות עוד ראוי לומר על זה כמה מילים. כשהייתי בגטו הלכתי לאושוויץ, עברתי את הסלקציה ושמה נקרעתי מעל אבי, נשארתי לבדי בעולם. באמת רציתי ללכת לגדרות המחושמלים, נמצאה לידי חברה טובה שאמרה "אם תלכי, ואבא שלך ישרוד, והוא יחפש אותך, את לוקחת על עצמך אחריות לקרוע את עצמך מעליו?" וזה, במקום אחד כנראה... היה שכנוע במקום. כי יש לי חברה כזאת, שמישהו שמה... התייאש, מרוב ייאוש איבד את חייו, ולו ידע שאחות חיה, זה היה דבר אדיר שהוא שמר על החיים. טוב, אני עברתי את ה... למחנה עבודה, בסוף מחנה עבודה אנחנו נשלחנו... לא מצעד המוות, אבל למסע המוות. היינו איפה שהוא במחנה על האלבה, באלסניג [לא בטוח], וכבר שמעו את הדי המלחמה שבאמת מישהו מתקרב אולי לשחרר. ואז העמיסו אותנו על קרונות, בלי אוכל, בלי מים, כשבוע ימים בתנאים כאלה, זה אמור היה להיות מסע המוות שלנו. נשלחנו לעבר המקום האחרון בגרמניה. זה היה על יד פוטסדם (PH), בין פטסדם לברלין, ושמה כבר... ב... עילפון מרעב, אני יותר מתעלפת ומתעלפת מאשר הייתי ערה. אני יכולה רק להגיד שאנשים נשארו בני אדם. קיבלו קצת מים, העבירו את הספל על ידי, על יד הפה. והחברות שלי... כמה שאפשר היה לעזור, עזרו. אז פתאום אני רואה____ כתמים שחורים לפני העיניים, אני כאן מספרת את זה, ראיתי כתמים לבנים גם בחוץ. וחדר כזה דף פנימה, ומה זה כתוב היה שמה בגרמנית "ארען בטר בינשה [המשך בגרמנית] ליברטום" זהו, לא מאז אבל אני שחזרתי את זה, וזוכרת בדיוק מה שהיה כתוב: "היטלר" באותיות גדולות, ובאמת לא חלפה רבע שעה ונהיה רעש אדיר, אנחנו היינו בהפצצה. והם הפציצו את הטרנספורט שלנו. ואני, מתוך אפיקורסיות גדולה ______שעומדות שמה, אנחנו... אני לא רוצה להגיד שהיה... אבל הפציצו אותנו, והקרונות התחילו לבעור, והקרון שלנו קפץ למעלה גבוה, ופתאום נשכב ככה ונמשכנו למטה וקצת קרשים שמה קצת התפרקו, אז... אז קפצנו, אני הייתי כל כך רזה שיכולתי להידחף דרך הצוהר הקטן ולקפוץ אליו, איזו שלושה מטר תחת... ומשם התחלנו לברוח, ברחנו דרך המסילות. אני ועוד שתי חברות שלנו ונפלתי באיזה מכתש שחפרה שמה פצצה, והפצצה חלפה, וכעבור זמן, לתומנו, התחלנו לחזור לאותו ה... אותם פסי רכבת, אולי נמצא מישהו? כי מה נעשה? כי לאן נלך בבגדי הפסים? מה זאת ראה וכל זה? אולי שמה יימצא מישהו ו... ויימצא מה... והמשגיחים שלנו... אופיסרים, שלמעשה במחנה לא היו כל כך נוראים, כי היה מחנה עבודה, הם ירו אלינו, הם לא רצו להרוג אותנו בשלב זה, שעברו יחד איתנו את ההפצצה. ולא רק זה, הם אספו, איך שצדו אותנו. צדו איזה מאה מהטרנספורט שלנו סגרו ב...[לא מובן]_______ והציתו והעלו באש, מאה נפשות, מאה ניצולות. עד רגע האחרון ניצלו, והן ניספו. ויש לי על זה כי יש לי ידידה טובה שעד היום אני שומרת איתה על קשר, ואימא שלה נשרפה שמה. ואותה ניצולה היא דבקה בקרשים בשביל לפרוק את הקרש ולקפוץ מהקרון, ועד היום יש לה יד משותקת, פה, מרפק יש שם מעוות מאותו מצב, אבל אימא שלה לא שרדה. כי היא הלכה עם חברות להסתכל בסביבה מה קורה, ואת אימא שלה לקדו ושרפו. טוב, אז זה היה השלב הזה של השחרור. אני רוצה לספר על הבחור שהכרתי, כי זה לא רק ראוי, חייב שיסופר, כי אנחנו כאלה ניצולי שואה, מה כבר עשינו, ואיפה כבר היינו גיבורים, עשו בנו מה שרצו, והלכנו לאן שהלכנו. זה לא נכון, כל אחד גיבור, מי ששרד, יש לו תלי תלים של גבורה. אבל האחד שאני הכרתי, אז והייתי צריכה לעזוב את פולין, זה היה סתיו 46, ואת הגבול של פולין, והמשפחה שלו... טוב. על הגבול של פולין, והייתי אמורה לעלות על הרכבת... לרכבת שתסיעה אותי לצ'כוסלובקיה, ובאותה רכבת פתאום יושב בחור, והוא ככה הוא נסע עם אימא, היה צריך לפרוק משהו

This is a verbatim transcript of spoken word. It is not the primary source, and it has not been checked for spelling or accuracy.

http://collections.ushmm.org
Contact reference@ushmm.org for further information about this collection

מעל לבו, התחיל לדבר איתי, התחיל לשיר איזה שיר של פרטיזנים, והוא זייף, אני הייתי צריכה לתקן את הזיופים שלו, לא נורא. טוב, אחר כך היחסים שלנו התחזקו מאוד בהדרגה.

ש: שמו?

ת: שמו היה קובה מארנט, הוא היה בחור מהעיר שלנו, מלודז', שבפרוץ המלחמה הוא הצליח להימלט לרוסיה, לעומק רוסיה, ושמה הוא הצטרף לצבא הפולני על שם פוסטושקוף, והוא נלחם כל הדרך, לא עצר בלודז'. עברו את גבול פולין, הוא הגיע עד ברלין, ועד היום יש לי איזה שלל מלחמה שלו, משהו סכו"ם, היה לי סכו"ם שלם ומכל זה נשאר רק הפותחן, וזה אני שומרת המזכרת ממנו. ואנחנו היכרנו, בסוף התחתנו, עם כל התהליך הזה, שהיה לי כזה גיבור, איתי הוא היה גדול ממני בשמונה שנים, ואדם בשל, והיה לו גם מקצוע טוב, והרגשתי איזה בית חדש, הייתה לו אימא, ו... ו... ויצ... שוב נכנסתי למשפחה, וקיבלתי איזה אורף, איזה אדמה מתחת לרגליים, כבר היינו... עלינו ארצה, ואנחנו התחתנו בדיוק שהכריזו על הקמת המדינה, זה היה בנובמבר 47, אנחנו אז התחתנו... רגע, שמענו בשורת המדינה בברגן בלזן. כי אני הייתי גם בברגן בלזן בזמן המלחמה תקופה מסוימת בין מחנה עבודה אחד לשני, ושמה שמענו בשורת המדינה, והוא אמר ככה: "אני יכולתי לשרת בצבאות העולם, ועכשיו יש מלחמה נטושה על הסף, אז אני בוודאי צריך להילחם בשביל מדינת היהודים", בשביל ישראל, והוא התנדב. קצת הסתכלו עלינו... בסדר, אבל היינו מתנדבים על אונייה, הגענו, היינו בחלק הבריטי, בסוף הגענו חלק הבריטי של גרמניה, זה היה בברגן בלזן שוב, ומשם הבריטים נתנו, אנחנו כבר עלינו בעלייה לגאלית עם סרטיפיקטים, באונייה בשם פרובידנס, וקצת הייתה לנו המתנה, לא לקחו אותו ישר לצבא בגלל זה שהייתה אימא. כי אחרת היו לוקחים את שנינו במקום... מהנמל, אבל זה היינו צריכים לסדר, לתת לנו סידור כלשהו, קיבלנו איזה דירה... חדר בדירה, ואחר כך הוא מיד התגייס, והוא היה בא הביתה וראינו ש... הוא היה קודם די אופטימי, אבל הוא ראה מסביבו הרבה מוות, הרבה מוות, והלכנו לבקר את החברים הפצועים, וכל אלה הוא היה בקומנדו מדבר, ושבוע לפני שוך הקרבות, לפני חתימת הסכם שביתת נשק, הוא נפל. הוא נפל בחולות חלוצה, ואני לא צריך להוסיף שום הסברים למצב לכל האסון הזה שפקדתי למצב וכולי. טוב, והמדינה כאילו קצת ניסתה לתמוך בי, שאני אלמד משהו, שאעמוד על הרגליים, ולא בבת אחת...

ש: טושה, תספרי על בעלך הנוכחי.

ת: זה בדיוק מה שרציתי ל... ואני ישבתי ככה עם אימא שלו, היינו שתי נשים נטושות, שתי נשים עצובות, זאת איבדה את הבן שלה, איבדתי את בעלי, עם זה שלה היה נחמה כי הבת שלה הייתה אמורה לבוא ארצה עם תינוק. ואני הייתי לגמרי אמורה להיפלט כבר מהמשפחה, כי מי היה לי ומה היה לי. עד שיום אחד באו שני חיילים, וקודם באו שני חיילים לבשר על האסון שלי, על זה שבעלי נפל. ואני רואה שוב באים שני חיילים, מה רוצים אלה? ונכנסו, ולא מיד זיהיתי אותם, לבושי מדים וזה של חיל אוויר. ואת אחד הכרתי, כי הוא היה איתי בדרך ארצה במחנות המעבר, מחנות העקורים, דווקא את השני, כזה מהודר, עם שפם, שחום, כובע, מסתכל עליי, מסתכל. הוא אומר "את מכירה אותי?" לקח לי די הרבה זמן, הוא כבר ידע למי הוא בא, אני לא ידעתי שהוא בא אליי. התברר שזה היה רומק, אותו בחור שהיה שובב, שהייתי לפני המלחמה, וגם בגטו פגשתי אותו, וגם עם שק תפוחי האדמה, ו... ואני רוצה פשוט לספר שאני החלטתי שלא לתת לו להתרחק, והוא היה ככה גם רגיש, הוא אמר "לא, לא, היא לא תקבל אותי, אז אני אגיד שלום ויותר אני לא בא". היה חשוב מאוד שהוא בכל זאת לא יוותר, ולא ויתרנו, ואנחנו הקמנו משפחה, התחתנו. זהו, עדהיום, עברנו הרבה מצבים לא קלים פה.

ש: מי סוחב תפוחי אדמה?

ת: מי סוחב תפוחי אדמה? אמת, שהוא אוהב תפוחי אדמה. אני [צוחקת] מי שסוחב, הוא באמת עד היום סוחב את השקיות מהמרכול, מהסופר זה הוא, אבל אני גם עכשיו מבשלת בשבילו מפני שהוא עובד פחות, אבל לא בגז... יש את הזה שלמטה, אלא בגז הפרטי שלנו. יש לנו בית די יפה, ואנחנו משתדלים להחזיק פה כמה שיותר. הילדים גדלו, ו... וגם אני, עד שזכיתי להיכנס למועדון הסבתות, אבל נכנסתי בסוף, יש לי שלושה נכדים מבני. והילדים נהדרים, והם יודעים את ה... התולדות, אנחנו סיפרנו, רומק סיפר כל

This is a verbatim transcript of spoken word. It is not the primary source, and it has not been checked for spelling or accuracy.

http://collections.ushmm.org
Contact reference@ushmm.org for further information about this collection

השנים, לא העלמנו מהם, עם כל האסון שעבר עלינו. המשכנו וסיפרנו, רומק יותר גילוי ל... אני, אני כתבתי את הדברים, אבל גם סיפרתי.

ש: תודה רבה, טושה.

ת: תודה, תודה לך על הלב הפתוח ועל זה שתיעדת את הדברים ונפתחת להם, זה חשוב שידעו, כי אנחנו גם כלים מן העולם. הזכר של אבא, של אימא, של סאלק אחי, שיישמר, בת דודה מיניה ודודה רלה, ש...שיהיה להם גם כן מקום של זיכרון עולם. תודה.

Conclusion of Interview

This is a verbatim transcript of spoken word. It is not the primary source, and it has not been checked for spelling or accuracy.